

'waar ook ter wereld' in VN en NAVO verband viel samen met de omvorming van een leger van dienstplichtigen naar een leger van professionals. Inkrimping en wijziging van de organisatie, heroriëntatie op andere wapensystemen etc. op een moment dat door inzet in Cambodja en vooral ook voormalig Joegoslavië grote druk op deze organisatie in verandering ontstond. Het zijn momenten waarop vaak teruggekeken wordt omdat gevestigde instituten ophouden te bestaan dan wel een nieuwe start maken.

Zo'n nieuw instituut is het Instituut Defensie Leergangen waarin de Luchtmacht Stafschool, de Marine Stafschool en de Hogere Krijgsschool samengingen. Dat laatste instituut verzorgde sinds 1868 onder de naam Stafschool en later Krijgsschool voor Officieren tot 1992 de hogere militaire vorming binnen de Koninklijke Landmacht.

Bevaart, verbonden aan de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf schreef in 1995 een gedegen boekwerk over de geschiedenis van dit instituut. Het interessante van zijn boek is dat de opleiding een vehikel is om 125 jaar defensiepolitiek in ogenschouw te nemen. Hoewel het ging bij de Hogere Krijgsschool om de opleiding, nascholing eigenlijk, van de hogere officieren van de Koninklijke Landmacht en de eisen die aan de opleiding in kwestie gesteld werden, weerspiegelden deze de verwachtingen en inschattingen die men koesterde over de positie van Nederland in het internationale krachtenveld. In de opleiding werd er vanuit gegaan dat de inhoudelijke en technische kennis bij de cursisten aanwezig was en dat het er om ging op basis daarvan meerwaarde te creëren. Karaktervorming vormde een belangrijk zo niet het belangrijkste onderdeel. De afgestudeerde officieren moesten de elite van de krijgsmacht vormen.

Het is toch verrassend dat uit de studie van Bevaart blijkt dat de animo om tot deze elite te behoren niet altijd even groot geweest is. In de jaren zeventig betekenden de inspanning die ervoor verricht moest worden, de kans op prestigeverlies bij niet-slagen en de geringe voordelen die bij het behalen van het brevet in het verschieft lagen, zelfs dat er een tekort aan cursisten ontstond. Pas na ingrijpende wijzigingen wordt deze trend in het eropvolgende decennium omgebogen. Veel eerder, in de jaren twintig had men, zonder veel succes overigens, gepoogd een dergelijke crisis op te lossen door de instelling van een borstonderscheidingsteken in de vorm van een Gouden Zon. Toch heeft naar het oordeel van de schrijver de opleiding zich in de loop der jaren steeds goed aan de veranderende eisen weten aan te passen. Bevaart lardeert zijn chronologisch opgebouwd betoog met de overmijdelijke *petit histoire* die een dergelijke instituutsgeschiedenis in overvloed kent. Het keurig verzorgd uitgegeven boek is zoals dat hoort met een dergelijk onderwerp voorzien van de nodige bijlagen waaronder naamlijsten van directeuren en leerlingen.

J. P. Sigmond

H. Schmal, e. a., *Nederland in de twintigste eeuw. Een boeiend beeld van een bewogen tijdperk*, H. Bas, K. van den Heuvel, ed. (Utrecht: Stichting educatieve omroep Teleac, 1995, 224 blz., f49,90, ISBN 90 6533 401 7).

Zoals project-coördinator Jos Kräh in zijn voorwoord terecht stelt, kan de geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw op heel veel verschillende manieren worden benaderd. In dit boek, een gezamenlijke uitgave van Tros en Teleac, is gekozen voor tien van de vele mogelijke invalshoeken in evenzoveel hoofdstukken, onderverdeeld in politiek, feitelijke ontwikkeling en geestelijk leven. De manier van aanpak is per hoofdstuk verschillend, doordat sommige auteurs vanuit de historische, anderen vanuit de economische of sociaal-geografische disci-

pline schrijven. Helaas wordt de volgorde van de hoofdstukken hierbij niet beargumenteerd, zodat de structuur niet zichtbaar wordt en sommige hoofdstukken uit de lucht komen vallen. In deze gefragmenteerde opbouw wordt niet duidelijk waarom juist met een weliswaar interessant maar toegespitst hoofdstuk over infrastructuur wordt begonnen, terwijl een algemener, politiek onderwerp wellicht beter was geweest.

In het eerste hoofdstuk 'Infrastructuur' (6-23) beschrijft Henk Schmal het Nederlandse wegen-, water- en spoorwet, maar doet dat niet zozeer uit historisch perspectief. Grote nadruk ligt op het toekomstscenario: hij houdt een pleidooi over hoe de Nederlandse infrastructuur verbeterd zou kunnen worden. Waarschijnlijk inherent aan het onderwerp wemelt het in dit hoofdstuk van *de facts and figures*.

In het tweede hoofdstuk 'Nederland als duiventil. Immigratie en emigratie' (24-43) geeft Leo Lucassen een uitgebalanceerd beeld van de uitstroom van Nederlandse emigranten aan de ene en de instroom van gastarbeiders, vluchtelingen en asielzoekers aan de andere kant. Het Nederlandse beleid was en is veel restrictiever dan vaak wordt verondersteld. Ook hier wordt het stuk afgesloten met een waarde-oordeel, hetgeen beter past op de opiniepagina van een krant dan in een overzicht van de Nederlandse twintigste eeuw.

In 'Economie' (44-67) worden door Jolanda E. Heemskerk de nationale en internationale aspecten van de economie besproken. Het is een degelijk hoofdstuk, waarbij enige kennis van economische termen van pas kan komen.

'Een morele natie. Religie en politieke cultuur' (68-89) behandelt de verzuiling en uiteindelijke ontkerkelijking. Rob van der Laarse grijpt daarbij herhaaldelijk terug op de vorige eeuw om de ontwikkelingen van deze eeuw begrijpelijk te maken. De aandacht is, meer dan in veel van de andere hoofdstukken, gelijkelijk over de decennia verdeeld.

Hugo Rolings deel ('Zedelijkheid', 90-109) laat zich goed lezen als vertakking van het voorgaande. Ook hij verdeelt zijn aandacht over de hele eeuw en behandelt de vele aspecten van het onderwerp gestructureerd, van de zedelijkheidswet uit 1911 tot aan transsexualiteit.

De geordende samenleving. De Nederlandse variant van de verzorgingsstaat' (110-129), geschreven door Bart van de Bosch en Danielle Rigter, heeft onvermijdelijk enige overlap met het vierde hoofdstuk over de binnenlandse politiek. De sociale kwesties en partijverdeling, die daarin al werden aangestipt, worden hier helder uiteengezet.

Jan Bank besteedt in 'Kunst en cultuur' (130-151) aandacht aan muziek, dichtkunst, schilderkunst, overige beeldende kunst, de Nederlandse roman en theaterdans. Net als voor de rest van het boek overigens, geldt hierbij in bijzondere mate dat zo'n breed onderwerp nauwelijks in twintig pagina's tekst beschreven kan worden. Toch is Bank erin geslaagd de belangrijkste stromingen te noemen en hun plaats in de samenleving toe te lichten.

In hoofdstuk 8, 'Verbreiding en onderscheiding. Enige hoofdlijnen in de sociale geschiedenis van de sport' (152-173), wordt door Maarten van Bottenburg de plaats van de sport in de samenleving overzichtelijk in historisch perspectief gezet. De verschuiving in de populariteit van sporten bij de verschillende bevolkingsgroepen en de professionalisering van sommige sporten vormen de leidraad.

Samen met dat over economie, is hoofdstuk 9 een van de weinige hoofdstukken waarin aandacht wordt besteed aan de plaats van Nederland in de wereld. In 'Oorlog en vrede' (174-195) behandelt Addie Schulte de defensiepolitiek van Nederland en ontkracht daarbij de stelling dat Nederlanders te lief zouden zijn voor oorlog. Helaas vertelt hij er niet bij wie dat ooit beweerd zou hebben.

Eric Smulders sluit het boek af met de bewogen geschiedenis van de televisie in 'Het beeld zij geprezen. Visuele massamedia' (196-219). Ook hier weer zijn de verzuiling en zedelijkheid nauw verwant aan de problematiek van de omstreden televisieprogramma's, verruiming van

zendtijd en vercommercialisering van het netwerk. Deze moraliteit loopt als een rode draad door het boek. Vaak wordt het begrip 'zedelijkheid' in engere zin gebruikt als 'het overeenkomen met de heersende opvattingen van wat op seksueel gebied geoorloofd of behoorlijk is' (Van Dale). Het is, hoewel niet slechts voorbehouden aan de twintigste eeuw, in de beschreven vorm wel typisch Hollands.

Het boek bevat een namenregister en per hoofdstuk een zeer beknopte literatuurlijst. De illustraties zijn doeltreffend gekozen. Minpuntje is dat enkele foto's wel erg ver van hun verwijzing in de tekst staan (op pagina 49 een foto bij pagina 9!).

Hoewel de onderlinge volgorde van de hoofdstukken te bediscussiëren valt en historici de toekomstperspectieven aan het eind van sommige hoofdstukken niet zullen waarderen, verdient het boek een aanbeveling. Het is in zijn beknoptheid en diversiteit een goed leesbaar overzichtswerkje geworden.

Lianne Damen

F. Gouda, *Dutch culture overseas. Colonial practice in the Netherlands Indies, 1900-1942* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, ix + 304 biz., ISBN 90 5356 178 1).

In *Dutch culture overseas* behandelt Frances Gouda de heruitvinding van de Nederlandse cultuur in het twintigste-eeuwse Nederlands-Indië. Zij laat zich daarbij leiden door het verschil tussen de religieuze tolerantie en het politieke pluralisme in Nederland zelf en de gewelddadige overzeese 'diaspora'. Met recente studies van nationalisme als uitgangspunt betoogt Gouda dat kolonialisme een wezenlijk onderdeel was van de 'nationale identiteit' van veel Europese landen, waaronder Nederland. In een koloniale omgeving veranderde het Europese normen- en waardenpatroon onherkenbaar. Daarom kan de transformatie van de Nederlandse cultuur in Zuidoost-Azië een onthullend inzicht geven in de 'ware' natuur van het Nederlandse nationalisme. Vanuit dit perspectief behandelt Gouda in een zestal hoofdstukken (eigenlijk essays) verschillende facetten van de Nederlandse cultuur in een context van overheersing en apartheid. In een inleiding beschouwt Gouda de koloniale cultuur vanuit het perspectief van de menselijke herinnering. Daarna stelt ze de vraag aan de orde hoe een klein land een groot koloniaal rijk kon besturen, met veel aandacht voor de Nederlandse studies van 'oosterse' cultuur en *adat* en het gebruik dat daarvan in de koloniale bestuurspraktijk werd gemaakt. In andere hoofdstukken bespreekt zij de Nederlandse voorliefde voor de aristocratische cultuur van Java en Bali, de opleiding die aan adellijke meisjes werd gegeven en het leven van Nederlandse en Indo-Europese vrouwen in de kolonie. In deze twee boeiende hoofdstukken komt Gouda's aandacht voor burgerschap en dagelijkse routine naar voren. Als 'middenstuk' fungeert een hoofdstuk over evolutionaire ideeën in de Nederlandse koloniale retoriek, waarin de overtuiging dat de 'mystieke' Javaanse cultuur vergelijkbaar was met de Europese cultuur uit Huizinga's *Herfstij der middeleeuwen* het uitgangspunt vormt. Gouda eindigt haar boek met een hoofdstuk over het Nederlandse paviljoen op de internationale koloniale tentoonstelling die in 1931 in Parijs gehouden werd. Dat paviljoen, dat dooreen nooit opgehelderde brand in de as is gelegd, was een hoogtepunt in de representatie van de Nederlandse koloniale stijl. In een epiloog behandelt Gouda tenslotte de Nederlandse nostalgie naar het verdwenen paradijs dat Nederlands-Indië in de herinnering van velen was.

Gouda ziet de Nederlandse koloniale cultuur als een pluralistisch en eclectisch verschijnsel, een fusie van Europese mentaliteiten en unieke lokale omstandigheden. Het is er haar duidelijk niet om te doen een alomvattende verklaring te geven voor het karakter van de Nederlandse